

O ALERGII, ATLETICE A NEGATIVNÍ KRITICE

Pavel Janoušek

Neznám přesné statistiky výskytu a četnosti jednotlivých chorob pro následujících lidstvo dvacátého století. Jako neinformovaný laik mám však pocit, že jednou z největších metel je nemoc zvaná alergie. Člověk přijde s něčím do styku a hned chudák celý opuchne, zrudne, začne slzet, těžce se mu dýchá, zkrátka trpí, ztrácí obvyklý klid a někdy i sebekontrolu. Jistě, na alergii se umírá jen v mimořádných případech. Jeden se však už nestačí divit, na co všechno jsou lidé alergičtí. Jenom mezi svými bezprostředními známými jsem objevil nejenom fádni typy alergie na seno, prach či pyl z kvetoucích rostlin, nýbrž i některé typy zajímavější, například alergii na mléko, na vejce, na maso a třeba i na obecně hojivý heřmánek nebo na blahodárné slunce. V rozhlase jsem zase nedávno slyšel o ženě, která velmi milovala svého manžela, kdykoli však s ním byla delší dobu, třeba o víkend, objevily se u ní klasické alergické potíže. Jako občasného kritika mě pak nejvíce zajímá alergie některých současných autorů, a to bohužel zejména autorů tzv. střední generace, na literární kritiku.

Slovně se jistě všichni dohodneme: kritika má nezastupitelné postavení v literárním životě i v životě společnosti. Ne vždy se jí daří svou funkci adekvátně naplňovat. Měla by se zvýšit náročnost kritiků při posuzování jednotlivých literárních děl, žánrů, druhů i při posuzování přínosu generačních a skupinových proudů, literatury jako celku. Žádný autor by neměl být nekritizovatelným. Základním kritériem pro posuzovatele by mělo být, nakolik se například danému dílu podařilo proniknout pod povrch jevů a vyslovit umělecky přitažlivou a ideově závažnou výpověď, jež přinese něco skutečně nového a hodnotného k poznání člověka a jeho osudů na této zemi. Ano, slovně se patrně všichni – autoři, kritici i čtenáři – dohodneme.

A přesto stačí kupříkladu prolistovat loňský ročník *Kmene* a nemůžeme nevidět existenci nemalého napětí mezi autory a kritiky, jež prostupuje každodenní praxi naší literatury. Z jednotlivých článků, úvah a polemik se totiž zdá, že u nás máme dvě a paradoxně zcela protichůdné kritiky. O jedné kritice se můžeme dočíst v úvodnicích a teoreticky postulativně orientovaných statích. Vyznačuje se značnou shovívavostí k autorům, nedůsledností, benevolencí, sklonem ke kamarádkým protislužbám. Není tudíž divu, že jednotliví teoretici jsou nuceni stále a stále volat po jejím zásadním zpřísnění a zkvalitnění. Naproti tomu z polemických vystoupení

spisovatelů musí nezastvácený pozorovatel dojít k poznatku, že naše kritika je zcela nepřiměřeně sekyrářská a jejím jediným cílem je za každou cenu, kde se jen dá, škodit vybraným autorům. A to jenom proto, aby se uspokojila samolibost kritiků. Nedávno takovýto postoj formuloval v Kmeni i spisovatel, jehož talentu si je podle mého názoru třeba vážit stejně, jako je nutno pochybovat o způsobu, jakým se svými schopnostmi hazarduje. V polemickém vystoupení proti kritikovi, který své pochyby o vnitřní pravdivosti autorova posledního románu vyhrotil ve zpochybnění jeho faktografické roviny, napsal: „Ale jiná věc mě na tom trápí, a to způsob, jakým se kritika v Čechách děje. Může vůbec něčemu prospět extrém? Radikalismus za každou cenu? Je pravda, že jedním ze způsobů, jak zamezit bolesti zubů, je odříznout hlavu, já ale volám po kritice, která zkažené zuby léčí. V našich časech vzala za své úcta k tvorbě, už nás prakticky nezajímá, zda ten či onen dovede robit dobré a potřebné věci“ (č. 42/86).

Je přirozené, že každý poctivý autor považuje své dílo za „dobře urobenou a potřebnou věc“, jinak by je přece neměl vydávat. A je také pochopitelné, že čím déle se autor v literatuře pohybuje, čím více knih má za sebou, čím blíže má k zařazení do čítanek, tím více je zpravidla přesvědčen o svých schopnostech. Prvořadým úkolem kritika z pohledu autora tedy je – jak jsem se dočetl v letošním Kmeni č. 7, v článku jednoho z nejčastěji polemizujících příslušníků generace čtyřicátníků – „nejspíš pochopit, že na svět přišlo něco nenapravitelného, nezvratného a nenahraditelného“. Může však na takto vymezený úkol přistoupit kritik? Může považovat za nenahraditelnou každou vydanou knihu a automaticky na ni pět chválu? Skutečně má, když považuje dané dílo za špatné, mlčet a případně hledat na něm pouze to dobré? Jak snadno by se tak změnil v pouhého vykladače a neměl daleko k tomu, co jen se zdánlivou nadsázkou požaduje autor prvního z citovaných článků: „Když po sobě čtu nějaké dílo, nacházím v něm takových chyb, o jakých se (kritikovi) ani nezdá. Pokud chtěl (kritik) mou práci strhat, mohl se poradit se mnou, vždyť uvádí, že se má každý radit s odborníkem. Podal bych mu argumenty opravdu k věci a nemusel si je vymýšlet!“ – Souhlasím a mám doplňkový návrh. Každý autor by měl ke své knize připojit seznam kritizovatelných chyb. Autoři citlivější by pak mohli takový seznam vydávat jako interní leták. Po schválení nějakou z institucí by byl tento seznam pro všechny kritiky závazný.

Logika citovaného názoru je asi takováto: Spisovatel píše, věnuje mnoho času a energie na to, aby podle svého nejlepšího svědomí a s umem sobě tak vlastním vytvořil Dílo. Shromažďuje prožitky a emoce, sbírá materiál, v tvůrčích mukách hledá pravá a jediná slova pro vyslovení té pravé myšlenky. Překonává a obchází všechna omezení, která má v sobě a která jsou i v okolním světě. S hotovým dílem obíhá nakladatelství, vyrovnává se

s administrativními a jinými překážkami, přizpůsobuje se podmínkám různých redaktorů a lektorů. Několik let čeká na hotovou knihu – a to vše za celkem skromný peníz. Nedivte se proto, že po vydání díla očekává období sklizně. Známi mu mají potřásat rukou a říkat, jak je dobřej. (Ale, ale, vždyť to ani nestojí za řeč, to já jen tak mimochodem, levou rukou...) Čtenáři mu mají posílat děkovné dopisy a kritika by ho buď měla chválit, nebo – má-li nějaké dílčí a nevýznamné výhrady – zachovat neutralitu. A to všechno pokazí jeden zapšklý kritik, který knihu strhá. Kdyby mě chválil, byl by to kritik objektivní a prima kluk. Co si mám ale myslet o člověku, jenž o mé „dobře urobené věci“ veřejně vyhlašuje, že je špatná? Co jiného, než že to dělá z jakési těžko pochopitelné vnitřní zášti, z vrozené neschopnosti poznat pravé umění, z jednostranně subjektivní pozice, ze samolibé touhy vyniknout, proslavit se na můj úkor. Ostatně: bůhví, kdo za tou „takykritikou“ stojí a co tím sleduje. A vůbec, kde se v kritikách bere ta drzost, že takhle mluví o mé práci? Copak nechápou, že mně ubližují? Vždyť mně se ta kniha tolik líbí a já ji přece znám nejlépe, protože jsem ji nejenom napsal, ale také přečetl vícekrát než kterýkoliv kritik! – Kdybychom na takovouto logiku přistoupili, museli bychom patrně kritiku zrušit a přenechat autoru, ať si každý sám sebe a své kamarády chválí do libosti. A možná bychom současně museli zrušit i čtenáře, neboť i ti se vůči některým s takovou námahou vytvořeným dílům chovají přezíravě, nepřečtou si knihu více než jednou (a někdy ji ani nedočtou) a už vykřikují, jestli se jim líbila nebo ne.

K uvedenému názoru – zapomínajícímu na fakt, že literatura je především komunikací mezi dílem a čtenářem – se často přidává další argument. Kritik je zaujatý diletant, zkrachovalý spisovatel, kritikou se mstí za svou vlastní neschopnost. – Dělal jsem kdysi atletiku, a tak vím, jak vysokou prestiž ve sportu mají lidé, kteří sice neumějí skočit do výšky 2,30 metru, ale zato dokáží naučit skákat někoho, kdo je talentovanější. Říká se jim trenéři. Je ovšem pravda, že řada spisovatelů vyslovuje přání, aby kritik byl něčím jako trenér. Měl by radit – klidným přátelským hlasem, a pokud možno před závodem –, jak dosáhnout vrcholného výkonu. Nechme stranou, že zkušený trenér mnohdy v pravou chvíli raději užije silnějšího slova než marného domlouvání. Nechme stranou, že dnes spadá trenérská funkce spíše do kompetence a nemalé pravomoci redaktora a lektorů, kteří mají oproti kritikovi tu výhodu, že do knihy zasahují již před jejím vydáním a své hodnocení nesdělují veřejně. A nechme konečně stranou i známý fakt, že ani své redaktory a lektory autoři často nemilují, zvláště když jim chtějí skutečně radit a do díla zasahovat. (Konečně mají pravdu, neboť kdo bude pod knihou podepsán?) Otázka zní: Má kritik za současného rychlého tempa života a pomalé ediční praxe vůbec možnost

autora bezprostředně ovlivnit? Jak mu může radit, vyslovuje-li své mínění v okamžiku, kdy je daná kniha pro autora již dávnou minulostí a ti pilnější autoři už za sebou mají jednu, dvě, tři knihy další (a dva scénáře)?

V atletice a ve všech druzích sportu (i v těch, v nichž se boduje tzv. umělecký dojem) je vedle trenéra i funkce rozhodčího. Rozhodčím se tu může stát i trenér ve chvíli, kdy je povinen výkon závodníka změřit nebo co neobjektivněji posoudit. Všichni sportovci, kteří se odváží měření sil, musí s nevyhnutelností verdiktu počítat. A nikdo se asi neodvážá ve sportu popřít, že se ve verdiktu rozhodčích a na konečném výsledku závodníka odrazila míra jeho talentu, péle a okamžitého úsilí, že ani tomu nejlepšímu se nemusí každý závod vydařit, a ani to, že období vrcholné výkonnosti je u někoho delší, u jiného kratší, vždy však časově omezené. Jak by asi vypadala olympiáda, kdyby rozhodčí vyhlášovali výsledky podle minulých a budoucích zásluh a nikoliv podle momentálního výkonu?

Nabízí se logická námitka: Literatura není sport a měřítka některých dnešních kritiků jsou příliš subjektivní na to, aby kritikové mohli být skutečnými rozhodčími... Osobně si však myslím, že v literatuře by mělo jít o vrcholné výkony možná ještě více než ve sportu, vždyť literatura je více než sport obrazem společnosti a její schopnosti vidět reálné svět i sebe samu. Situace spisovatele je navíc o to horší, že jeho konkurenty nejsou pouze současníci stojící s ním v dané chvíli na startovní čáře. Autor zveřejňující svou výpověď vstupuje do sféry, která není vymezena počtem vydaných publikací, známostmi či potvrzením, že dotyčný je spisovatel, nýbrž i nejlepšími díly jeho předchůdců.

Nebyla by to vlastně škoda zbavit kritiku práva vynášet soudy? Vždyť toto právo má každý čtenář a kritik se od jiných čtenářů příliš neliší. Snad jen tím, že by měl mít o něco hlubší literárněvědné znalosti, o něco větší vědomí souvislostí, o něco objektivnější hodnotová kritéria a také o něco větší schopnost formulovat své myšlenky. Postoj jednoho kritika proto není a ani nemůže být více než jedním z názorů daným literárním faktem ve společnosti vyvolaných. Život literárního díla se jeho vydáním nekončí, ale začíná. Kritikova recenze tudíž není – na rozdíl od sportu – definitivním a neodvolatelným rozhodnutím. Je pouze jedním z mnoha kroků, jimiž si společnost dílo osvojuje nebo neosvojuje. Nehodlám zde bojovat za neomylnost kritiků. Naopak. Kritici se mýlí a nemohou se nemýlit. Nepochybí jenom ten, kdo nic neříká. Protože patří k bontonu odkazovat se při hovorech o kritice na Šaldu, dovolte mi, abych i já poukázal na četné Šaldovy postoje, jež dnes chápeme jako chybu a omyl. Znamená to však, že je neměl ve své době vůbec napsat a publikovat? Kdo to byl s to tehdy posoudit? Kritici pochopitelně bývají různí a mnohdy i velmi

různí. Bývají spojeni s tou či onou literární skupinou, generací a vyjadřují její zájmy. Mívají různý vkus, preferují určitý typ uměleckého zobrazení a mívají také různou míru tolerance k jevům, které jim více nebo méně narušují představu o světě, společnosti a literatuře. Navíc patří k jejich řemeslu, že určité věci v rámci polemického nadšení a v zájmu většího účinku vyhrocují. Přesto však literatura není království svévole.

Je součástí společenského vědomí a jako taková je objektivním vývojovým procesem, který sice nemůže existovat bez aktivity jednotlivých subjektů, tyto subjekty však nemohou natrvalo zvrátit jeho vývojovou logiku. Autor není vůči kritikům bezbranný, jeho zbraní, jedinou, ale za to velmi účinnou, je sama jeho tvorba. Spravedlnost literárního života spočívá v tom, že ani sebenegativnější kritika nedokáže zničit skutečně kvalitní dílo (pokud se ovšem nezmění v administrativní opatření); a naopak ani nejlivnější autor obklopený mnoha pochlebnými kritiky nemá šanci natrvalo přesvědčit společnost, že se bez jeho výtvorů neobejde, pokud tomu tak skutečně není. Každý jednou umře, zatímco knihy a občas i jejich kritiky se čtou i po desítkách a stovkách let. Domnívám se tudíž, že obavy autorů jsou vlastně zbytečné. Ten, kdo je skutečně přesvědčen o kvalitě své literární výpovědi, musí se na ni spolehnout a věřit, že se nakonec prosadí sama. Žádný kritik jistě nechce psát negativní kritiku proti svému přesvědčení, neboť odsouzením dobré věci zesměšní pouze sebe sama. Přítomní i budoucí čtenáři a literární badatelé jistě poznají, kde je pravda. Naproti tomu sebevtipnější a sebezpolemičtější dodatečné výklady autora o kritikově zaujatosti a neschopnosti hodnotu diskutovaného díla nezvýší – a má-li náhodou kritik pravdu, tak si autor příliš nepolepší.

V zájmu spravedlnosti ovšem musím přiznat, že náš literární život má své problémy, které alergii některých autorů na kritiku značně posilují. Ostré kritické slovo nepatří u nás k nejběžnějším zvykům, a jestliže ho někdo použije, působí poněkud exoticky. I u nás se najdou autoři, kteří mají kladné kritiky zajištěny předem. Uveřejní-li tedy kritik vyhroceně negativní kritiku na určitou knihu (třeba i podloženou přesvědčivými argumenty), má dost velkou naději, že si na téže stránce přečte neutrální, ba i velmi kladnou recenzi na knížku, o níž kritik i jím kritizovaný autor dobře vědí, že je ještě horší. Zákonitě pak v autorovi vznikne pocit: Proč já? Proč zrovna já? Stane-li se mu něco podobného několikrát, není divu, že se chce co nejrychleji dostat z dostřelu a zařadit do kategorie nekritizovatelných. A když se mu to nepodaří, začne se bránit zuřivou střelbou zpět na kritiky.

Měli bychom se asi všichni snažit, aby nekritizovatelných nepřibývalo, ale ubývalo.

(*Tvorba* 19, 1987, č. 5, 4.2., příloha *Kmen*, s. 3 a 10)